

TEMAT LEKCJI: Pulsująca kraina non-camery w filmie *Jak działa jamniczek* Juliana Antonisza

PRZEDMIOT

wiedza o kulturze, plastyka, zajęcia artystyczne, język polski

ETAP EDUKACYJNY

szkoła ponadgimnazjalna

KOMENTARZ:

Scenariusz obejmuje dwie jednostki lecyjne. Pierwszą lekcję można przeprowadzić na wiedzy o kulturze, w obrębie cyklu tematycznego poświęconego językowi filmu i technikom animacji filmowej. Druga lekcja może być uzupełnieniem i pogłębieniem treści realizowanych na języku polskim dotyczących kierunków w sztuce XX wieku, wyrastających z zafascynowania techniką (konceptji świat i człowiek jako maszyna) oraz kategorii estetycznej groteski w sztuce i literaturze. Kontekstem dla tej lekcji jest film Juliana Antonisza *Jak działa jamniczek* oraz repertuar artystycznych środków wyrazu wykorzystanych przy tworzeniu filmu techniką non-camerową.

CZAS TRWANIA

90 minut

HASŁA PROGRAMOWE:

- filmowe techniki animacji
- non-camerowa realizacja filmowej animacji
- groteska jako kategoria estetyczna, sposoby jej realizacji w filmie
- fascynacja techniką i nauką w sztuce XX wieku
- maszyna jako dzieło sztuki, świat i człowiek jako maszyna

CELE LEKCJI

Uczeń potrafi:

- wymienić filmowe techniki animacji
- omówić non kamerową realizację animacji filmowej
- dostrzega groteskę jako kategorię estetyczną i zaprezentować na wybranym przykładzie sposoby jej realizacji w filmie
- przedstawić przykłady inspiracji maszyną w sztuce XX wieku

METODY PRACY

dyskusja, burza mózgów, mapa mentalna, praca z dziełem filmowym i tekstem literackim

ŚRODKI DYDAKTYCZNE

Film *Jak działa jamniczek*, fragmenty tekstu literackiego (*Ferdydurke* Witolda Gombrowicza) i dzieło rzeźbiarskie (Naum Gabo, *Głowa konstruktywistyczna*), karteczki samoprzylepne, rozsypanka, arkusz papieru A1, flamastry, karta pracy

PRZYGOTOWANIE DO ZAJĘĆ

Uczniowie mają za zadanie zebrać informacje z różnych źródeł na temat twórczości Juliana Antonisza oraz przypomnieć znane im sposoby realizacji technik animacji.

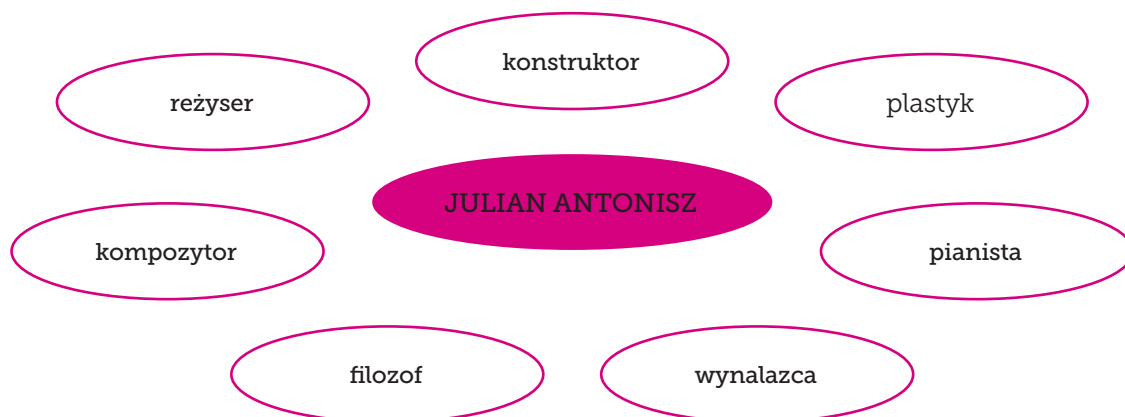
tekst: Joanna Wojtulewicz
projekt graficzny:
Anna Piwowar

tekst konspektu
dostępny
na licencji Creative
Commons Uznanie
autorstwa - Na tych
samyach warunkach 3.0
Polska.
Treść licencji na stronie:
<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/pl/legalcode>

PRZEBIEG LEKCJI

1. Po wykonaniu czynności organizacyjnych, nauczyciel kieruje do uczniów pytanie: Kim był Julian Antonisz?
Następnie rozdaje uczniom małe karteczki samoprzylepne i poleca zapisanie ważnych informacji lub takich informacji o autorze, które wzbudziły szczególne zainteresowanie. Uczniowie przyklejają karteczki, a te następnie zostają pogrupowane na obszary działalności Antonisza. Powstanie następujący schemat myśli:

- skonstruował niezwykle urządzenia: pantografy, dźwiękownice, animografy, sonografy (które ułatwiały pracę, ale też eksponowały niedoskonałość przeciwstawioną perfekcji kamery filmowej) oraz konstruował urządzenia ułatwiające codzienne życie
  - zbierał pomysły na scenariusze filmów, pisał je i opracowywał koncepcję całego dzieła filmowego
  - komponował muzykę do filmów; czasami sam dawał koncert muzyki na żywo do projekcji filmowych lub dyrygował orkiestrą
  - wykonywał rysunki poszczególnych obrazów bezpośrednio na taśmie filmowej
  - zapisywał swoje przemyślenia i refleksje w pomysłowniku
- Ukończył średnią szkołę muzyczną, zdał egzamin na kierunek fizyka na UJ, ukończył również studia artystyczne w ASP w Krakowie. Do czego przydało mu się takie wszechstronne wykształcenie? Do samodzielnej realizacji filmów od początku do końca, by były dziełem sztuki, które wyszło spod ręki artysty, bez udziału wytwórni przemysłu rozrywkowego, autentycznym; mawiał: „Chcę być samowystarczalny”.
2. Wniosek: Antonisz jest przykładem artysty wszechstronnie utalentowanego i podejmującego aktywność artystyczną w różnych dziedzinach (podobnie jak Stanisław Wyspiański).
  3. Jakie znamy techniki animacyjne? Ćwiczenie powtórzeniowe. Uczniowie mają za zadanie uporządkować poniższą układankę prezentującą różne techniki filmowe. Klasyfikacja dokonana zgodnie z propozycją filmoznawcy – Jerzego Armaty (załącznik 1).
  4. Z wykorzystaniem jakiej techniki animacyjnej realizował swoje filmy Antonisz? Nauczyciel wyjaśnia, że reżyser tworzył swoje filmy techniką non-camera, bez udziału kamery: malował, wydrapywał na taśmie filmowej różne rysunki, na taśmie też dokonywał zapisu dźwięku. Z uwagi na żmudny charakter pracy skonstruował różne urządzenia, które przyspieszały realizację filmu. Świadomie wybierał anachroniczne metody pracy, chciał, aby dzieła „były naznaczone ręką artysty”.
  5. Projekcja filmu *Jak działa jamniczek*, po której uczniowie wyrażają własne spontaniczne komentarze na temat filmu (to polecenie można potraktować fakultatywnie).
  6. Nauczyciel dzieli klasę na sześć zespołów; podczas ponownej projekcji filmu należy zbadać wybrane elementy języka filmowego (załącznik 2).
  7. Po upływie wyznaczonego czasu, zespoły relacjonują swoje zadania. Projektowane odpowiedzi uczniów mogą być następujące:

(Zespół I) Można wyodrębnić m.in. następujące instrumenty: pianino, perkusja, tuba, klarnet oraz urządzenia, które naśladują dźwięki urządzeń mechanicznych i odgłosy otaczającego świata; muzyka przypomina orkiestrę cyrkową lub prowincjonalne dawne kino; rytmiczne, powtarzające się sekwencje i motywy, mechaniczne zapętlenie, tempo maskujące statyczność; chropowatość dźwięku; kompozycja muzyczna typu rondo, czyli ten sam motyw pojawia się na początku i na końcu utworu; połączenie motywów ludowych, popularnych i muzyki marszowej.

Warto zademonstrować wykonanie muzyki Antonisza przez zespół Małe Instrumenty <http://maleinstrumenty.pl/index-PL.php>

(Zespół II) Obrazy w filmie chropowate, pulsujące; rozedrgana kreska, płynne, miękkie, deformowane kształty, karykaturalny wygląd postaci i przedmiotów; mocne, kontrastowe barwy, pulsujący, drgający kadr, obrazy poruszające się w rytmie lewo–prawo, góra–dół, żywiołowość ruchomej plastyki przywołuje skojarzenia z ekspresjonizmem.

(Zespół III) Lektor, głos pochodzący z offu (spoza kadru), lektorką jest 90-letnia pensjonariuszka domu starości, z kresowym akcentem, która przekręca, myli słowa, ma problemy z wymówieniem bardziej złożonych słów, sprawia wrażenie, jakby czytała tekst po raz pierwszy; głos lektora nie jest zsynchronizowany z obrazem, co stanowi źródło komizmu, treść komentarzy jest również komiczna, są w nich naiwne zdrobnienia, nierzadko częstochowskie rymy, stylizacja i parodia językowa.

(Zespół IV) W filmie możemy wyróżnić następujące części tematyczne: prezentacja nazw i sposobów funkcjonowania maszyn, wykład na temat budowy i stanów emocjonalnych psa, wykład na temat budowy motyla, oczy motyla skojarzone z fotobiologicznymi diodami; nawoływanie do przyjęcia postawy afirmatywnej wobec natury, nadanie tytułów niektórym częściom: *Ewaryst* i *Mała kalkulacja*.

(Zespół V) Bohaterami filmu są maszyny o bardziej i mniej skomplikowanych nazwach, pies, motyl. Autor filmu zwraca uwagę na wygląd zewnętrzny i to, co dla oka niedostępne, co wewnątrz, dokonuje skrupulatnych obliczeń.

(Zespół VI) Reżyser stosuje różne rodzaje montażu: montaż twardy, wyraźnie zostały zaznaczone przejścia pomiędzy poszczególnymi częściami filmu; a w obrębie poszczególnych części montaż linearny, kamera ilustruje mówione treści; montaż skojarzeniowy (maszyna–jamniczek, świat–maszyna), montaż szybki w prezentacji działania maszyn; występują różne plany filmowe: kiedy jest mowa o budowie zwierzęcia występuje plan pełny, średni; kiedy mówi się o emocjach – półzbliżenie, zbliżenie i detal.

8. Kategoria estetyczna groteski:

- sięganie do repertuaru języka groteski; ciało ukazane jako ciało w stanie przemiany, nieuformowane, w fazie pomiędzy, człowiek-zwierzę, człowiek-roślina, człowiek-maszyna. Obrazem często wykorzystywanym jest widok wnętrza ciała, wyskakujące z orbit oczy, jest to przykład zacierania się granic między wnętrzem a zewnątrz (odwołanie do definicji ciała groteskowego sformułowanej przez Michaiła Bachtina).

Jak działa jamniczek

- zatarcie granicy między wnętrzem a zewnątrz;
- maszyna–zwierzę–człowiek;
- ożywiona materia w ciągłej metamorfozie

Witold Gombrowicz *Ferdydurke* (rozdz. I)

Główny bohater nie potrafi określić swojej tożsamości, ma 30 lat, ale wciąż czuje się niedojrzałym 16-letnim chłopcem, własne ciało określa jako niejednolite, nieustalone (załącznik 3)

Inne elementy języka groteski w filmie:

- deformacja kształtów postaci filmowych i nadmierne eksponowanie emocji;
- dysonans pomiędzy treścią filmu a głosem i dykcją lektora;
- brak synchronizacji pomiędzy obrazem a głosem lektora;
- parodia językowa;
- .....

9. Zafascynowanie konstruktoryzmem, maszyną, techniką, organizm ludzki jako doskonała maszyna. Czy możliwe jest porównanie człowieka do maszyny? Prezentacja przykładowej rzeźby konstruktoryzycznej Nauma Gabo *Głowa konstruktoryzyczna* – konstruowanie obiektów tak, aby przypominały maszyny.
Burza mózgu w celu poszukiwania jak największej liczby przykładów, które uzasadnią tę analogię. Propozycja zapisu

CZŁOWIEK:

- ma bardzo skomplikowany organizm
- wszystkie narządy muszą dokładnie do siebie pasować i współdziałać
- czasami organizm choruje
- organizm się starzeje
- .....
- .....
- .....

MASZYNA:

- wewnętrznie złożona a konstrukcja
- wszystkie elementy są perfekcyjnie dopasowane i zharmonizowane
- niektóre elementy psują się, wymagają wymiany
- materiał ulega zużyciu np. korozja metalu
- .....

10. Podsumowanie.

Estetykę filmów Juliana Antonisza wyróżnia:

(każdy z uczniów podaje inną cechę, tak aby uniknąć powtórzeń, propozycje odpowiedzi zostają zapisane na arkuszu papieru).

PRACA DOMOWA

Obejrzyj film *Ludzie wędzną jak liście* lub *Światło w tunelu*. Rozważ, jak zmienił się stosunek reżysera do koncepcji artystycznej człowiek-maszyna? Co mogło mieć na to wpływ? Napisz spójną i poprawną językowo wypowiedź liczącą 10–15 zdań.

BIBLIOGRAFIA

Antonisz: *Technika jest dla mnie rodzajem sztuki*, pod red. Joanny Kordjak-Piotrowskiej, Zachęta – Narodowa Galeria Sztuki, Muzeum Narodowe w Krakowie, Warszawa 2013
Jerzy Armata, *Różne sposoby przedstawiania świata w filmie animowanym*, wykład wygłoszony w ramach letniego Uniwersytetu Nauczycieli Polonistów w kinie Muranów w czerwcu 2009
http://www.culture.pl/baza-film-pelna-tresc/-/eo_event_asset_publisher/eAN5/content/julian-jozef-antonisz-antoniszczak, dostęp 20.02.2013

Załącznik nr 1

Przed rozdaniem uczniom, należy powycinać.

Techniki animacyjne: sposoby pozornego ożywiania statycznych przedmiotów, postaci na taśmie filmowej.	
Technika rysunkowa	Tworzywem jest płaski rysunek, a animacja odbywa się przez zastępowanie przed kamerą jednego rysunku innym; poszczególne rysunki wyobrażają fazę ruchu narysowanego obiektu.
Technika przedmiotowa	Oparta na animacji trójwymiarowej przedmiotu, przez jego przemieszczanie przed kamerą czy też wprowadzanie zmian w jego bryle.
Technika lalkowa	Dotyczy animacji każdego przedmiotu, którego trójwymiarowość jest w filmie wykorzystana i ukazana.
Technika wycinankowa	Trójwymiarowość filmowanego przedmiotu istnieje tylko w sensie fizycznym (nie jest ona dostrzegana na ekranie).
Technika kukiełkowa	Odmiana techniki lalkowej, w której przedmiotem animacji jest antropomorficzna lub zoomorficzna kukiełka specjalnie zaprojektowana i wykonana do realizacji konkretnego filmu.
Technika niekukiełkowa	Mają zastosowanie przedmioty codziennego użytku, nieprojektowane i niewykonywane specjalnie na potrzeby filmu, ale istniejące obiektywnie i tylko wykorzystywane w realizacji filmowej.
Technika kombinowana	Kolaż różnych technik, nie tylko animacji rysunkowej z podmiotową czy też z tradycyjnymi zdjęciami filmowymi (tzw. żywa akcja), trikami, bezpośrednimi działaniami na taśmę filmową non-camera (na przykład termicznymi, chemicznymi, mechanicznymi).

Załącznik nr 2

Zespół I. Przeanalizuj ścieżkę dźwiękową filmu. Jakie instrumenty słychać w tle? Z jakim stylem i gatunkiem muzycznym kojarzy się tobie ten utwór? Jakie inne elementy składają się na ścieżkę dźwiękową filmu? Spróbuj wyodrębnić części utworu muzycznego.

Zespół II. Przeanalizuj obrazy występujące w filmie. Zwróć uwagę na kontur, zastosowane kolory, kształty postaci i przedmiotów. Z jakim stylem w sztuce mogą się kojarzyć?

Zespół III. Przeanalizuj wypowiedzi lektora. Jakim stylem wypowiedzi się posługuje? Jak sądzisz, kim może być osoba czytająca tekst? Jaki to ma wydźwięk dla całego filmu?

Zespół IV. Przeanalizuj fabułę filmu. Co jest jej głównym tematem? Skonstruuj plan dekompozycyjny filmu.

Zespół V. Kim są bohaterowie filmu? W jaki sposób zostali ukazani?

Zespół VI. Jakie rodzaje montażu dominują w filmie? Jakimi planami filmowymi posłużył się reżyser w celu ukazania psa?

Załącznik nr 3

Witold Gombrowicz *Ferdydurke*

We wtorek zbudziłem się o tej porze bezdusznej i nikłej, kiedy właściwie noc się już skończyła, a świt nie zdążył jeszcze zacząć się na dobre. (...) Sen, który mię trapił w nocy i obudził, był wykładnikiem lęku. Nawrotem czasu, który powinien być zabroniony naturze, ujrzałem siebie takim, jakim byłem, gdym miał lat piętnaście i szesnaście – przeniostem się w młodość – i stojąc na wietrze, na kamieniu, tuż koło młyna nad rzeką, mówiłem coś, słyszałem dawno pogrzebany swój głosik koguci, piskliwy, widziałem nos niewyrośnięty na twarzy niedokształconej i ręce za wielkie – czułem niemiłą konsekwencję tej fazy rozwoju pośredniej, przejściowej. Zbudziłem się w śmiechu i strachu, bo mi się zdawało, że taki jaki jestem dzisiaj, po trzydziestce, przedrzeźniam i wyśmiewam sobą niewypierzonygo chłystka. A dalej wydawało mi się w pół śnie, ale już po obudzeniu, że ciało moje nie jest jednolite, a niektóre części są jeszcze chłopiące i że moja głowa wykpiwa i wyszydza łydkę, łydka zasię głowę, że palec nabija się z serca, serce z mózgu, nos z oka, oko z nosa rechocze i ryczy.

(...) na jawie byłem równie nieustalony, rozdarty – jak we śnie. Przeszedłem niedawno Rubikon nieuniknionego trzydziestaka, minąłem kamień milowy, z metryki, z pozorów wyglądałem na człowieka dojrzałego, a jednak nie byłem nim – bo czymże byłem?

(...) Z tumanu, z chaosu, z mętnych rozlewisk, wirów, szumów, nurtów, ze trzciny i szuwarów, z rechotu żabiego miałem się przenieść pomiędzy formy klarowne, skryzalizowane – poczesać się, uporządkować, wejść w życie społeczne dorosłych i rajcować z nimi.